

Rákosi Jenő karrikaturában

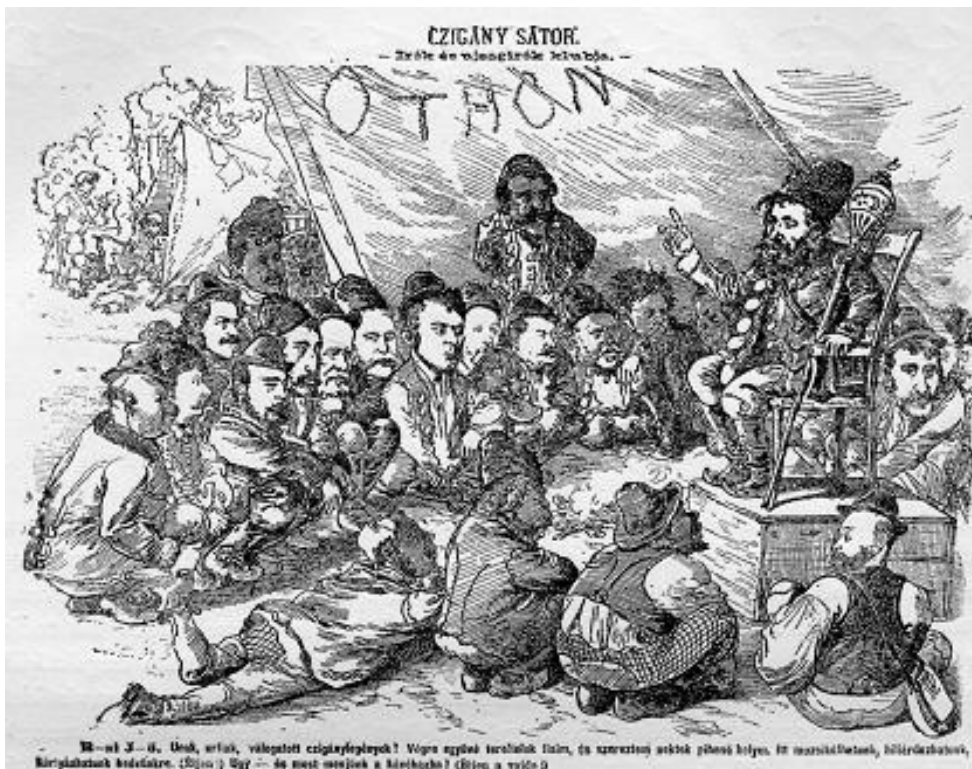
Írta Siklóssy László

A karrikatúra kíméletlennek születik. Mi sem természetesebb. Az emberek társas érintkezése kitermelte az udvariasságot. Jaj annak, aki ez ellen vét! Egy rosszul megválasztott köszönési forma, egy kevésbé barátságos tekintet, egy ügyetlenül hangsúlyozott szavunk: ellenséget tud formálni a barátból. A karrikaturista számol ezzel. Jól tudja, hogy az ő számára nem építettek középutat. A kifigurázott vagy rettenetesen megsértődik, vagy maga is együtt nevet a többiekkel. Nincs tehát ok kíméletére. Aki meg akar sértődni, már megsértődik egy kissé erősebben meggömbölyített tokavonalért; aki tud önmagán kacagni, az kacag akkor is, ha számárbőrben avagy még borzalmasabb pozícióban látja magát.

Mondom, a karrikaturista kíméletlenségre született. És kíméletlenséget vár tőle közönsége is. Éppen azért nem válogató. Örül, ha megtalálta azt a groteszk maszkot, amelybe „az áldozatot” beleöltöztetheti. Lajos Fülöpöt, a franciáknak száz év előtt trónra került királyát fejformája miatt karrikatúrák ezrei ábrázolták *körtének*; Bánffy Dezső *cirmos* jelmezben vonul végig vicclapjainkon. Csatár Zsigmondot pedig *siin-haja* tette maradandó történelmi alakká.

A karrikatúra a nagyokat lealázza, a kicsinyeket felemeli; mert az ecsetté varázsolt csörgősapka feltétlen ura a világnak. A karrikaturista csak egytől irtózik, mint ördög a szentelt víztől: az udvariasságtól. *Nem adhatok mást, csak mi lényegem* – sóhajtja Madách Luciferével. Némelykor azonban mégis ad. A karrikaturista *enfant terrible*-je a múzsák berkének; így is mondhatjuk: az író és művészvilág bohémgyülekezetének. Már pedig ezen a vidéken ismernek tekintélyt. És ha ismernek, akkor ez a tekintély olyan, amelyet rozsdá nem kezd ki, amelyen sem penna, sem ecset nem ejt foltot.

Ilyen tekintély volt Rákosi Jenő. A karrikatúra, amelynek csípés, rúgás, marás, de legalább is hátbavágás a feladata, Rákosival mindenkor csak kacérkodott. A legnagyobb merészség, amit tenni mert vele, hogy mókás szemhunyorgatással mutatta be előtte hódolatát. Soha realiztikusabb képet, mint azt a Jankó-karrikatúrát, amely Rákosit, mint az *Otthon* cigányvajdáját mutatja be. A valóságban már régebben vajdája volt ő az íróknak, lettek légyen a komoly avagy a vidám múzsa szolgálói.

Egyik korai Rákosi-karikatúra a fürdő-utcai *Kávéforrás* írói társaságát mutatja be Tóth Kálmán *Bolond Miska* c. élelclapjában, amely 1874 július 5-iki számában közöl képet és cikket ilyen szöveggel:

PAJTÁSKODÁS

– Látványosság a Kávéforrásban –«

Toldi Pista: Barátom Jenő, te nagyszerű vagy!

Rákosi (szerényen): Hja, ez úgy van! Te pedig apostol!

Toldi Pista: Én csak Apostol, de üöczi próféta!

Rákosi (viccelve): Irodalmunknak profit a!

Mind (nevetnek): Sekszpíri! Isteni! Klasszikus!

Berczik: Ilyet mondjon a sváb Hevesi!

Ágai: Tud is az. Kínjába viccel a Lloydban, a nyavigás.

Rákosi: (töri a fejét, hogy csináljon szójátékot a „kín-ből és a „Lloyd”-ból.)

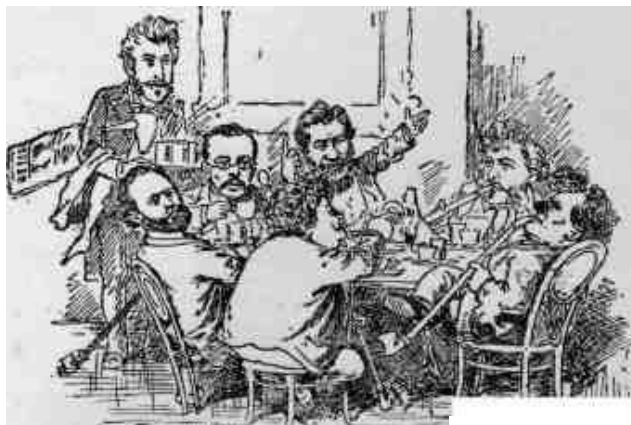
Végre kisült: Biz az csak kinloydik!

Mind (nevetnek): Sekszpíri! Isteni! Klasszikus!

Kaas: Mik az ő kizerii az Árguséi me lett.

Berczik: Köszönöm, Ivor. Csakugyan sületlen az. Tudod, nem azért mondom.

Dóczy: Csak Porzó írjon, szellemdús Porzó! Porzóm, te szellemdúsan írsz.

A Kávéforrás. – Jankó János rajza.

Mind (nevetnek): Sekszpíri! Isteni! stb.

Rákosi: Hanem fiuk, szólok valamit! Valami nagyszerű! Dicsőségünk egy új csillagáról! Többet szólni tiltja a szerénységem; nem tudjátok még? Lehetetlen! Olvassátok a Reformban!

Mind: Johann *ánen* Reform! (A Johann úgy látszik szintén Óbudán van topografizálni, azért tehát Dóczy kél fel s hozza boldogan a Reformot, mint Andrásynak a vizet.)

Rákosi: Ki tud köztetek olvasni? Olvasd Dolfi!

Ágai: (olvassa) „Színházi hír. Termékeny vígjátékírónk Rákosi Jenő ismét egy molieri vígjátékot fejezett be. Címe a *Pocakos Muki csutorája*. Azon intim viszonynál fogva melyben a szerző lapunk szerkesztőjéhez áll, nem szólhatunk bővebben e jeles murol.

Mind: Háhá! Gratulálunk Jenő! Te sekszpíri Molier vagy!

Dóczy: Én lefordítom.

Kass, *Bercik*, *Toldy*: Én megkritizálom.

Ágai: Én kivicelem.

Molnár: Én scenírozom.

Rákosi: És eljátszod!

Mind: Johann fizetség! (Johann még mindig oda van. El. Csak Molnár ül és hallgat tovább).

A Kávéforrás. – Klics Károly rajza.

A képet Jankó János rajzolta. Tudvalévő, hogy Jankó János rajzolt a *Bolond Miskának* is, a *Borsszem Jankónak* is, amelyet a szervezőképességgel megáldott, ötletes Ágai Adolf szerkesztett. A Borsszem Jankó szerkesztősége is a Kávéforrás írólatogatói közül került ki; más szóval, a Borsszem Jankót is a Kávéforrásban szerkesztették. Ágai is

Ágai: Csókollak, genialis Lajcsim.

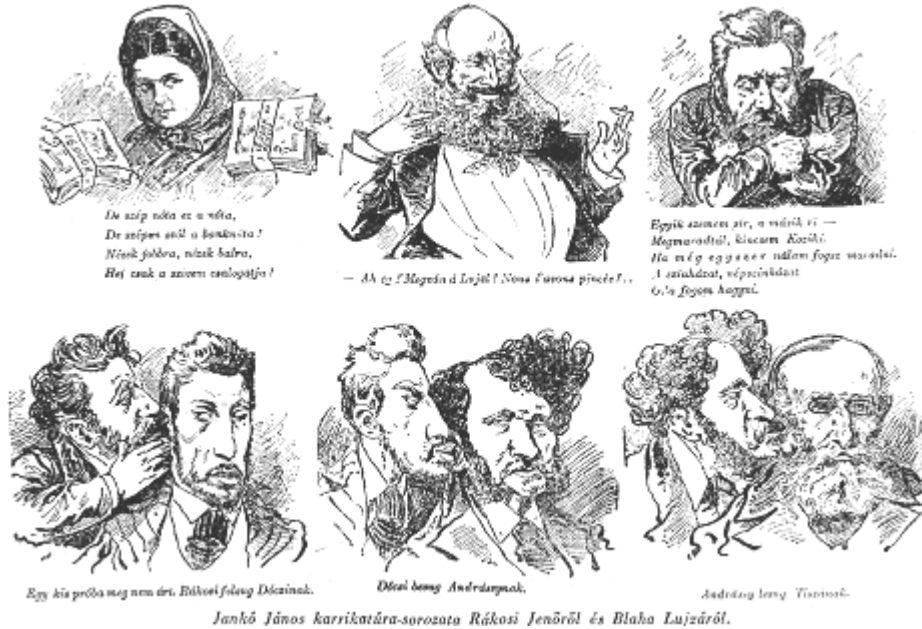
Rákosi: (szójátszik): „Csócsi Dóczy”!

Mind (nevetnek): Sekszpíri! Isteni! Klasszikus!

Rákosi: Punktumstrikla, hát arra a facér Hevesire és borzó! Felénk sem jött ma!

Bercik: Topográfizolni csavaroghat Óbudán. Leírja amit nem látott, s kiadatja mint Budapest útirajzát; jó lesz neki evvel is befonni a várost.

Rákosi: Tudod, hiszen azért ő a magyar Beteker

*De szép nő az a nő,
De szép az a borsos-tó?
Nézd jobbra, nézd balra,
Haj csak a zsemle eszölgető!*

— Ah az a Magyarság d. Lajló! Nona Furiosa pincéje!..

*Egyik azonon át, a másik is —
Magyarostól, kisacsm. Közül:
Ha még egy szem nézőt fogsz magadól,
A szikrát, szeptimódat
Gy. a fogos. Ángyál.*

Egy kis próba meg nem ér. Bölcsi fény Dócsinak.

Dócs fény Andrásnak.

András fény Tivornak.

Jankó János karikatúra-sorozata Rákosi Jenőről és Blaha Lujzáról.

meg akarta rajzoltatni ezt a nevezetes társaságot. Az időben azonban Jankó rövid időre elpártolt a Borsszem Jankótól. Ágai erre hozatott magának egy másik karikatúristát, a szintén kitűnő *Klics Károlyt*. Ily módon került az utókor abba a szerencsés helyzetbe, hogy két kitűnő művész tollából élvezheti az akkori irodalmi kaszinózás fesztelen képét. Most már tizenegy kiválóságot kapunk hét helyett. A közepen ezúttal természetesen Ágai ül, de jobbán mindjárt Rákosi Jenő, akitől jobbra Tóth Kálmánt látjuk. A mögötte álló alak Márkus Miklós, az elterpeszkedve esibukozó Toldy István. A kép jobboldalán Szilágyi Dezső, Márkus István, Kaas Ivor, Kecskeméthy Aurél, Asbóth János, Berczik Árpád.

Olvastuk a Bolond Miskát, amely a tekintélytisztelet jegyében szólal meg Rákosiról. Ez a hang csendül ki az időben a fiatal Rákosiról lépten-nyomon. Ágai egy későbbi írásában így jellemzi őt:

— Akkor volt az, midőn Rákosi az öfenntartás durva küzdelmei között alkotta meg az ő Aesopusát, a Shakespeare lehető áthatott, e nagy lélek kisugárzásától s termő melegétől hosszú életre hivatott klasszikus vígjátékot. Száraz időben is rövidszárú nadrágban, télen is tarka ingben járt s egy kocsmának csúfolt kifőző szurdékban étkezett vékonydorgájú napidijasok s nagyehető targoncások társaságában. Tanulságos részlete egy élet-történetnek, mert mindnyájan megélhettük, hogy megharcolt ifjú életével gazdagon megakodhatott dísszel és nagy sikerekkel.

Rákosi már fiatal korában kezdte felfedezni és nagyra nevelni a tehetségeket. Ezek közé tartozott maga *Dóczy Lajos*, kivel nem egyszer találkozunk a Rákosi-karikatúrák közt.

Tíz év óta Polonaiak.

„Tisztelt urómat! Ön nagyon igazságos és helyes
 tovább meggyőződéses vélemények. / Ut a székely és az
 önkéntes ur melléjük van / Kérlek, / Ön gondolkodjon /
 kérdési megadt a nem a többi szándékával / felfogását.“

Már én többet igazgató nem leszek.
 A kezemből megfogtam kalánkosan vezetők.
 Ha nincs Rákosi, Bési Zsig, Kozári:
 A népszerűség dajkái a — egy ki.

„Működéses báró ur! Meghörttem.
 Félretek nem voltak még előttem.
 Az uraknak nem költöztem meggyőző.
 Biz én nem is elfogadom —
 Csak ajándék meggyőző.“

Rákosi Jenő és Blaha-Lujza. — Karikatúra-sorozat.

Dóczlinak, írja fentidézett forrásunk, „Rákosi volt, úgymond, a *szülőapja*; gyöngéden dajkálta őt; gyámolta, fedte-szerette, izgatta-igazgatta, új tettekre sarkalta.” Viszont Dóczy sem tagadta meg mesterét. Erről tanúskodik Bolond Miska karikatúránk is, amely Dóczyt mint pincért mutatja be, kezében Rákosi Jenő lapjával, a *Reformmal*.

A Reformot Deák-párti programmal Rákosi Jenő alapította 1869-ben és szerkesztette 1875-ig. Ez évtől kezdve új nagyszabású alapítása, a *Népszínház*, foglalkoztatta őt. Ezt megelőzőleg, mint színpadi szerző, sikert sikerre halmozott. 1872-ben a *Krakói barátok* és a *Színre színt* ütöttek be. Ezt is megünnepil a Borsszem Jankó. Jankó János pompás arcképet rajzol a címlapra. Jankó ezúttal nem is annyira mint karikatúrlista, hanem mint lélekolvasó működött. Rákosit barátcsuhába öltözteti; kezében a *tous-les-trois* mutatja, hogy minden sikerül neki; arcán életerő, önbizalom és szatirikus mosoly. A szatíra mesztéréről nehéz szatírárt írni. A Borsszem Jankó inkább *elogiumot* ír róla:

Nagyon szeretném dicsérni, elmondani jó és nemes tulajdonságait, mert jó barátom és jól ismerem, kötelességem szidni mint a bokrot és ellenségeire bízni, hogy elismerjék érdemeit, melyeket, ha látnának, igaz, hogy nem volnának ellenségei. Vagy tán azért vannak, mert nagyon is látják?

Nem tartozik rám. Borsszem Jankó valamikor igen szoros összeköttetésben volt Rákosival; némiképp hálával tartozik neki: ergo, nálánál senki sincs jobban hivatva arra, hogy ócsárolja.

Mondjuk el tehát hibáit.

Először is: föllépése arrogáns. Kopogtatás nélkül lépett az irodalomba, nem végzett divatlapkurzust, nem járt szerkesztőségi egyetemre; egyszer csak betoppant olyan lármával, amely eléggé tanúsítja, hogy nincs irodalmi nevelése, hanem praeceptor nélkül nőtt nagyra.

Másodszor: Soha magát senkinek be nem mutatta.

Harmadszor: Még senkitől nem kért szolgálatot.

Negyedszer: Bolondul szereti barátait.

Ötödször: Nem látogatja meg ellenségeit.

Hatodszor: Nem szereti Tisza Kálmánt.

Hetedszer: Azt hiszi, hogy költő.

Nyolcadszor: Jobb akar lenni, mint Józsika és még bukott darabjaival is utána-zókat kelt, kik maholnap iskolát alkotnak.

Kilencedszer: Mindig van pártfogoltja és soha sincsen pártfogója.

Tizedszer: Egészen üres ember. Valóságos lyuk. Minél többet vesznek el belőle, annál nagyobb lesz.

Tizenegyedszer: Hazaáruló: folyvást szidja a magyarokat (hogy németek).

Rákosi Jenő, mint Krakói Barát.

Tizenkettedszer: Megjelenésre demokrata, de szívből arisztokrata. Előkelő szíve van, ami igen sértő.

Kívánjuk, hogy javuljon és legyen boldog. Ne akarjon jobb lenni felebarátjánál, s rejtegesse tisztességgel, ha kiről nagyon sokat tart, vagy nagyon keveset. Ma is, hogyan üt „Színre színt” és bosszantja a cliquet.

Clique-claque! Tapsoljatok!

Szól a taps a színpadi szerzőnek. Mi jutott a színigazgatónak? Rákosi Jenő nevéhez fűződik a magyar kultúra sikerének egy gyönyörű fejezete: a Népszínház. Gyönyörű volt ez a kortársaknak, sőt gyönyörű az utókornak is, magának az igazgatónak azonban nem volt mindenkor az. Színigazgatóknak rózsákkal van dolguk, de tövisesekkel is. S a legtöbb tövis a legszebb rózsákon van. Ez volt *Blaháné* javakora is. Egy 1876 március 5-én – árvízidőben – megjelent karikatúrában azt látjuk, hogy Rákosi siet megmenteni a *nemzet pacsirtáját*, a maga Blahánéját. Nem csoda.

Kettőjükéről tovább is beszél a karikatúra. A Borsszem Jankó 1878. évi január 27-iki száma Jankó János rendezésében felvonultatja előttünk Blahánét – akkor, mint tűzről pattant *Felhő Rózsit* –, *Podmaniczky Frigyes bárót*, a Nemzeti Színház intendánsát, *Dóczy Lajost*, *Andrássy Gyula gróf* bizalmasát és *Tisza Kálmán* miniszterelnököt, akiknek mind bele kellett szólniok abba az országos ügybe, vajjon Blaháné megmaradjon-e 16.000 forint fizetéssel Rákosi Népszínházában, avagy 16.000 forint fizetéssel és nyugdíjjogosultsággal az állami színházhoz pártoljon-e át. Az ügy lefolyásáról szolgáljon részletes tájékozással a tíz kitűnő kép:

Így lett a Népszínház az első sikeres magyar magánszínházzá s a Nemzeti Színház egyenrangú társává. Ez a viszony jelenik meg azon az 1876 december 31-én megjelent rajzon, amely Rákosinak *Szigligeti Edével* való fiktív találkozását mutatja be.

Rákosi Jenő a Népszínházban nemcsak a magyar népszínművet emelte naggyá, hanem meghonosította a finom *francia operettet*. Ki hinné el, hogy a karikatúra részéről ezen a ponton érte egy támadás, siessünk azonban hozzátenni: keztyűs kezű támadás. Ama szemérmes kor ugyanis erős pikantériát látott pl. a *Nebántsvirágban* vagy a *Ninisben*. Ezt a felfogást tünteti fel a Borsszem Jankónak 1881 október 16-án megjelent rajza (hogy ez a Jankó ennyi huncutságot mert odarajzolni!), amelyen Mokány Berci ugyancsak szabadon barátkozik a francia műzsával. Alatta pedig R. J. aláírással Rákosi szájába adva a következő néhány ötletes sor:

*Isten veled házam, szűm népszínháza,
Gyermekreményim vigalmas tanyája,
Isten veled, szerkeszteni megyek.*

Rákosi Jenő a Budapesti Hírlap szerkesztőségében.
Jankó János karrikatúrája.

*Az Ambigu színház csak te valál,
A népszínműnek lettél volna réve:
Chahut volt mégis, amit mutatói.
Ha visszatérek boldogulva majd,
„Szomszéd kakassán” lássam a tarajt.*

Rákosi Jenő 1881-ben megvált a *Népszínháztól* s *Csukási Józseffel* együtt megalapította a *Budapesti Hírlapot*. Mint szerkesztőre is ráakadunk a karrikatúrában. 1886-ban már *telefonos* modern karrikatúránk van Rákosi főszerkesztő úrról, akivel 1893-ban a jól bevált szerkesztői *ollóval* kezében találkozunk. Az ollóig csak elmehet a karrikatúrista, ha szerkesztőről van szó.

Minden foglalkozásnak megvannak a maga tréfás rekvizitumai. Az ollóval tulajdonképpen nem is annyira az újságíró szokás gúnyolni, mint a nagyképű áltudóst; az újságírónak, akinek percek alatt kell számot adnia néhány sorban események egész tömegéről, az olló szükségszerű eszköze. Az újságíró tréfás állatja: a kacska, a hírlapi kacska. Hát a kacsáig is elmerészkedett a Borsszem Jankó akkor, amikor 1896-ban Rákosi Jenő *mind-szenti* előnévvel magyar nemességet kapott. Ekkor jelent meg egy szignálatlan karrikatúra ezzel a címmel: *A magyar nemes, Ujságházi Rákossy Jenő transzkripciója*. A „transzkripció”, azaz Petőfi hasonló című versének átírása, elsimítja a rajzban megjelenő éleséget, íme:

*Őseimnek nem volt kardja,
Rozsda tehát nem is marja.
De a tollam, az ragyog –
Én magyar nemes vagyok.*

*Lázás munka csak az élet,
Élek én, mert nem henyélek.
Szinte fölvet a dolog –
Én magyar nemes vagyok!*

A rajz már nem Jankó Jánosé, akitől még egy művet közlünk. Ez abból az alkalomból jelent meg, hogy Rákosi 1891-ben megalapította az *Otthon írók és Hírlapírók Körét*. Ez az a rajz, amelyről soraink elején említést tettünk s amely Bohemia cigányvajdájának mutatja be Rákosi Jenőt. A rajz olyan találó és igaz, hogy amikor öt esztendő múlva a fiatal *Faragó Józsefnek* jutott a feladat, hogy a nemzetközi sajtókongresszusról humoros rajzot vessen papírra, megmaradt a Jankó-féle ideológia mellett és megrajzolta a *Nemzetközi Cigánykongresszust Budapesten*. Ezen is Rákosi Jenő a vajda. Ott áll az Otthon sátra előtt, amely mögül Falk Miksa bújik ki. Jókai némileg melankolikusán pihen a kép jobb sarkában, hátul pedig a fiatal újságíró-lurkók hánynak cigánykereket a vendégszeretet országába vígan bekocogó külföldi kollégák tiszteletére.

E két összetalálkozó rajz alkalmat ad arra, hogy a Rákosi-karrikatúrák *Jankó-korából* átmenjünk azok *Faragó-korába*. *Jankó János* rajzolónk 1896-ban lehunyta szemét, amelyen át derűsen tudta nézni embertársainak tömegét. Az utolsó egy-két esztendejében karrikatúrista hegemoniáját már megosztotta a külföldi sikerekkel hazatért *Faragó Józseffel*. Kettőjük között megvan a szellemi rokonság. Közös jellemző tulajdonságuk a portréhúségre való törekvés s az erős torzításnak szinte pirulva való elkerülése. Faragó-

*Rákosi Jenőt Pegazus viszi a Főrendiházba.
Faragó József rajza.*

Güspár Antal Rákosi karcátalarno-sorozatából.

ban a kompozíció zártabb voltában, az alapul szolgáló eszmére irányzott erősebb koncentrációban és a határozottabb vonalvezetésben látom a fejlődést. Sajnos, alig egy évtizedig sem élvezhettük e derék művészt, akinek kedves rajzai szolgálják témánkat. Ilyen a már említett cigánypurdés karrikatúra s egy másik rajz, amely abból az alkalomból készült, hogy Széli Kálmán kormányelnöksége idején a lapok egyre-másra közöltek híreket a miniszterelnök rátóti tehenészetéről. Az ismét igen szelíd szatíra Faragó tollával a Borsszem Jankóban azt a jelenetet mutatta be, amikor Rákosi Jenő az Otthon küldöttségében Kaas Ivort, Vészi Józsefet és Bartha Miklóst vezeti el Rátótra, hogy Széli Kálmán *Dóra* nevű tehenének csokrot nyújtsanak át. Enyhe tréfa ahhoz képest, hogy talán ez a legmérgesebb.

Az egész ország ünnepelte Rákosit, amikor 1902 végén a király a főrendiház tagjává nevezte ki. Finoman találta el az ünneplés módját Rákosi Jenő *Viktor* öccsének, a közismert *Sipulusznak Kakas Márton* c. akkor delelőjén álló tréfás lapja, amely ugyancsak Faragó tollával *Pegazus-lóval*, *Aesopus-kocsissal* szállítja be a főrendiházba az ország ünnepeltjét, akiről a kocsis ennyit jelent ki:

– Lám ezzel az egy lóval is eljutottunk odáig, ahová négy lovon szokás járni.

A Borsszem Jankó ez alkalommal *Linek Lajosnak*, egy szintén érdemes művésznek, aki később Amerikába költözött, rajzát közölte ezekkel a sorokkal:

– Meg vagyunk róla győződve, hogy Rákosi ezt a dicsőséget sem kívánta. Olyan önkéntes adó volt ez, amilyennel a pátriárkának adóznak a hozzátartozói. Mert pátriárka ő, aki mindenféle fegyverrel hadakozik az emureusok, a filiszteusok ellen. De otthon a „család”-ban a békét szereti és tekintélyével helyre tudja állítani. Hasonlatos Ábrahám pátriárkához, aki még az Urat is helyébe várta. Nagyon valószínűnek tartjuk, hogy Rákosi is helyébe várta ezt a kitüntetést.

E kis Linek-intermezzo után búcsúzzunk el a Rákosi-karrikatúrák Faragó-korától és térjünk át *Gáspár Antal* Rákosi-karrikatúra sorozatára. Húsz egynéhány évet ugrottunk így át, köztük a háborús megpróbáltatás esztendeit. Mi sem jellemzi jobban Rákosit, mint-hogy ő, aki már a századfordulón pályája tetejére látszott érkezni, nem ismert megállást felfelé való útjában. Letörésünket követőleg a magyar erőnek újraébredésében Rákosi áll az élre. Vajjon van-e itt még jogosultsága a karrikatúrának, amely több, mint egy negyed századon „kímélte” Rákosit? Karrikatúra-művészetünk egy új *arrivé*-jének jutott a feladat, hogy e nehéz témában megmutassa erejét.

Gáspár Antalról van szó, korszakunk első politikai karrikatúra-rajzolójáról. Gáspár művészete eltér elődeiétől. A portrétűségekre való szinte biedermeieres törekvés, amelyet Jankó Jánosnál láttunk, nála teljesen eltűnik. Ő egy-két vonásba egyszerűsíti le azt a szintetikus jellemképet, amelyet kivont „áldozatából”. Elődeinek barátságos vállveregetése nála könnyörtelen szatírává látszik átváltozni, úgy, amint azt soraink elején a karrikatúrista természetüül jeleztük. Fokozná ezt a groteskszűre való hajlam és az abszolút biztossága

vonavezetés, ha mind e diabolizmus mögött nem mosolyogna át a művész szerényen meghúzódó, de mégis átérezhető mosolygó egyénisége. A suhintó vonalak közt – mint a betűk közt szokás – olvasni lehet a szót: tréfa!

Csakhogy ez időben Rákosit már „hódolat illette, nem bírálat”. Gáspár tréfája is azok ellen fordul, akik Rákosi törekvéseit nem méltányolják, esetleg le is kicsinylik, támadják.

Ez a kisebb téma. A nagyobb téma – és tulajdonképpen ezt a címet lehetne adni ennek a magától fejlődött sorozatnak – *Rákosi Jenő megdicsőülése*. Megdicsőülése ezen a földön és fent a mennyekben a magyar integritás és a békerevízió szolgálatában.

Íme ez Rákosi Jenő élete a karrikatúrában. Azé az emberé, akinek bókoltak azok, akiknek egyébként gúnyolódás a mesterségük.

*Rákosi Jenő.
Gáspár Antal rajza.*